

Oppgave 1 (teller 25%).

i) (Teller 5%) Hva menes med *nåtidsskjevhet*? Forklar kort.

Nåtidsskjevhet er en tendens til å legge ekstra stor vekt på øyeblikket når man veier fordeler og ulemper på ulike tidspunkter mot hverandre, utover det som følger av vanlig (eksponentiell) diskontering.

Tenk deg at du har som jobb å gi økonomfaglige råd til politikere som skal ta stilling til aktuelle samfunnsspørsmål. En av oppgavene dine er å peke på ulike hensyn politikerne bør vurdere før de bestemmer seg.

Nedenfor finner du flere mulige politikklforslag. For hvert av disse forslagene, diskuter kort: Er nåtidsskjevhet et relevant og viktig hensyn for å vurdere akkurat dette forslaget? Hvorfor/hvorfor ikke? (Du trenger ikke liste opp andre relevante hensyn.)

ii) (Teller 4%) Tobakksavgiftene bør økes.

Fordelene ved å røyke (for en røyker) er umiddelbare, mens de helsemessige ulempene er langsiktige. En nåtidsskjev person vil derfor kunne ha en tendens til stadig å utsette evt. planer om å røyke mindre/slutte å røyke. En avgift på tobakk gjør det dyrere å falle for fristelsen til å røyke, og kan derfor betraktes som en støtte til «planleggeren» i oss i den indre konflikten mellom «planleggeren» og «krypdyrhjernen» (ønsket om umiddelbar behovstilfredsstillelse).

iii) (Teller 4%) Barnetrygden bør behovsprøves.

Det dreier seg om hvorvidt barnetrygden skal avhenge av foreldrenes inntekt eller ikke. Man kan kanskje tenke seg at en nåtidsskjev forelder vil la være å jobbe/jobbe lite for på kort sikt å få mer barnetrygd, mens det på lang sikt hadde vært bedre for familien om forelderens inntekt kom seg ut i arbeidslivet og skaffet seg kompetanse som på lang sikt ville være bra for familien. Men nåtidsskjevhet er neppe blant de viktigste hensynene her.

iv) (Teller 4%) Norske dagligvarebutikker bør tillates å selge vin og sprit i hele butikkens åpningstid (i motsetning til situasjonen i dag, der vin og sprit kun kan selges på Vinmonopolet).

Alkoholbruk har mange konsekvenser, der de positive ofte er umiddelbare og de negative er mer langsiktige (i hvert fall kommer de ikke før noen timer etterpå). Hvis folk er nåtidsskjeve, kan de foretrekke at det er visse restriksjoner i tilgangen på alkohol på tidspunkter da alkoholbruk er særlig fristende, for eksempel i helgene. Man kan da drikke så mye man vil hvis det er planlagt (innkjøpet skjer når Polet er åpent), mens impulsive endringer i planene blir vanskeligere. Nåtidsskjevhet er derfor et relevant hensyn her.

v) (Teller 4%) Pensjonssparing bør være helt frivillig, slik at den enkelte selv skal kunne velge om hen vil spare som ung for senere å kunne få utbetalt pensjon som eldre (i motsetning til situasjonen i dag, der pensjonssparing i stor grad er obligatorisk).

Her vil nåtidsskjevhet åpenbart kunne være et viktig hensyn. Den nåtidsskjeve kan ha problemer med å holde seg til egne planer, fordi det alltid er fristende å utsette kostnader. Dette kan gjøre det vanskelig å komme i gang med og opprettholde frivillig pensjonssparing (innbetalingene blir stadig utsatt), selv om personen har et ønske om å spare.

vi) (Teller 4%) Sykehjemsdriften i Oslo kommune bør settes ut på anbud (i stedet for at kommunen skal drive sykehjemmene selv).

Her er det vanskelig å se at nåtidsskjevhet vil spille noen vesentlig rolle. Dette spørsmålet dreier seg om hvorvidt offentlig eller privat produksjon av sykehjemstjenester er mest formålstjenlig, ikke primært om avveining mellom kostnader og gevinster som kommer hhv. nå og senere.

Oppgave 2 (teller 35%)

i) (Teller 10%) Hva er en sosial norm? Forklar.

Dette defineres ulikt av ulike forfattere og i ulike fag.

Med *deskriptive normer* mener psykologer folks oppfatning av hva de fleste *gjør*. Med *injunktive normer* mener de hva folk tror de fleste synes man *bør gjøre*.

I økonomi og spillteori defineres en sosial norm ofte som en koordineringslikevekt, altså en situasjon der det er gunstig for den enkelte å gjøre det samme som andre, og dette gjelder for alle. Slike situasjoner har en tendens til å bli selvforsterkende: alle følger normen fordi alle følger normen.

Nyborg mfl. (2016, på pensum) definerer en sosial norm som «et *dominerende atferdsmønster* i en gruppe, støttet av en *felles forståelse av akseptable handlinger*, opprettholdt ved *sosial interaksjon* i gruppen». Denne definisjonen kan sies å omfatte både de psykologiske og den spillteoretiske nevnt over.

ii) (Teller 10%) Forklar hvorfor en sosial norm som tillater innendørs røyking kan betraktes som en selvforsterkende ond sirkel (sett fra ikke-røykernes side), mens en sosial norm som ikke tillater innendørs røyking kan betraktes som en selvforsterkende god sirkel (igjen fra ikke-røykernes side).

Hvis innendørs røyking er vanlig, er ikke-røykerne vant til passiv røyking, og reagerer ikke så sterkt negativt på det. Røykerne møter dermed svake sosiale sanksjoner mot innendørs røyking, og vil derfor kunne fortsette med dette uten særlig ubehag. Dermed vil ikke-røykerne forbli vant til passiv røyking, og fortsatt ikke reagere særlig sterkt.

Hvis innendørs røyking er uvanlig, er ikke-røykerne uvant med passiv røyking, og vil reagere sterkt negativt på det. Røykerne møter dermed sterke sosiale sanksjoner mot innendørs røyking, og vil bli lite fristet til å røyke innendørs. Dermed vil ikke-røykerne forbli uvant med passiv røyking, og fortsatt reagere sterkt.

(Antakelig kan det også tenkes andre mekanismer som gir samme resultat. Svar langs slike linjer godkjennes som fullgodt forutsatt at resonnementet er relevant og logisk sammenhengende.)

Betrakt et land der de sosiale normene tillater innendørs røyking. Myndighetene ønsker å redusere innendørs røyking, også i private hjem, men har ikke mulighet til å innføre direkte regulering av røykeatferd i private hjem. Anta at myndighetene heller ikke direkte kan endre folks holdninger til innendørs røyking.

iii) (Teller 15%) Hva, om noe, kan myndighetene i landet gjøre for å redusere innendørs røyking i private hjem? Diskuter.

Myndighetene kan innføre tiltak mot røyking generelt, slik som avgifter på tobakk eller direkte reguleringer (forbud eller begrenset tilgjengelighet).

De kan også forsøke å endre den sosiale normen. Selv om de ikke direkte kan endre folks holdninger, kan det likevel tenkes at de kan endre hvilken koordineringslikevekt samfunnet havner i. Det er to hovedmåter myndighetene kan gjøre dette på.

For det første kan de forsøke å endre folks forventninger til andres atferd og/eller reaksjoner. Hvis røykerne begynner å vente at ikke-røykerne reagerer mer negativt på passiv røyking enn før, kan det få flere røykere til å la være å røyke inne. Ikke-røykerne blir da mindre vant til passiv røyking, og hvis endringene er sterke nok, kan vi vippe til en ny sosial norm der innendørs røyking ikke aksepteres. Dette krever imidlertid at myndighetene greier å påvirke forventningene tilstrekkelig.

Den andre måten er å innføre sterke, men gjerne midlertidige politikkvirkemidler som begrenser innendørs røyking selv uten at normen har endret seg. For eksempel kan de innføre strenge forbud mot innendørs røyking i offentlig tilgjengelige fellesområder som arbeidsplasser og utesteder (kanskje kombinert med andre tiltak, som høye tobakksavgifter). Dette vil gjøre ikke-røykerne mindre vant til innendørs røyking, og om endringen er sterk nok, vil samfunnet vippe over til en ny sosial norm som beskrevet over. Når den nye normen er etablert, kan man om ønskelig oppheve de sterke politikkvirkemidlene, siden en ny koordineringslikevekt kan være selvforsterkende og dermed stabil på samme måte som den gamle.

Oppgave 3 (teller 40%)

Ta nå for deg forslaget i oppgave 1 ii) over: «Tobakkavgiftene bør økes».

Tenk deg at du skal lage en samfunnsøkonomisk analyse av dette forslaget. Analysen er ment å gi beslutningstakerne et godt faktagrunnlag før de fatter sin beslutning; formålet er altså ikke å gi et entydig normativt svar på om tiltaket bør gjennomføres eller ikke.

I denne forbindelse skal du svare på følgende:

i) (Teller 2,5%) Hva helt **konkret** er **problemet** du tror forslagsstillerne ønsker å løse med dette tiltaket?

Antakelig mener de at befolkningen røyker mer enn ønskelig ut fra helsemessige hensyn.

Det kan også tenkes at de primært er opptatt av at innendørs røyking forårsaker uønsket passiv røyking.

ii) (Teller 15%) Hva slags **prinsipielle** spørsmål er dette problemet knyttet til? Dreier det seg om markedssvikt, fordeling, og/eller annet? Forklar.

Røyking gir negative eksternaliteter (en markedssvikt) ved at røykluft er usunt og ubehagelig for andre i nærheten. Slik sett handler det også om fellesgoder: Ren luft er et fellesgode, og røyking svekker kvaliteten av dette fellesgodet. Nåtidsskjevhet er aktuelt (se oppgave 1 over). Det kan også tenkes at fordelingshensyn spiller inn, f.eks. ved at man ønsker å beskytte barn som vokser opp i hjem der det røykes, eller at man ønsker å gi ikke-røykere sterkere rettigheter vis-a-vis røykere.

Som diskutert i oppgave 2, kan røykeatferd også være knyttet til «gode/onde sirkler» i form av sosiale normer. Innendørs røyking kan sies å gi opphav til en sosial eksternalitet ved at det bidrar til å opprettholde en norm som tillater innendørs røyking. Siden røyking ofte er en sosial aktivitet (folk røyker sammen), kan det også hevdes at det er sosiale eksternaliteter involvert ved at hvis jeg røyker, påvirker dette mine venner og familie slik at det blir mer sannsynlig at de røyker.

I et samfunn med offentlig finansiert helsevesen kan det være et problem for andre at røykeren svekker sin egen helse, selv om dette skulle være et bevisst valg og vi ser bort fra nåtidsskjevhet. Hvis røykeren har krav på offentlig finansierte helsetjenester, kan økt behov for slike gi reduserte

midler til andre formål eller kreve økt skatteinnkreving. (Om dette egentlig er en eksternalitet eller bare et fordelingsproblem, er en diskusjon vi ikke har gått særlig inn på i kurset, og det forventes ikke her at studentene har en gjennomtenkt vurderinger av akkurat dette.) På liknende vis kan det betraktes som en ekstern effekt hvis røykeren pådrar seg helseskader som fører til sorg/bekymring hos pårørende.

iii) (Teller 2,5%) **Mål** for tiltaket: Hva tror du forslagsstillerne vil oppnå? Beskriv konkret.

Antakelig å begrense antall røykere og hvor mye hver av disse røyker.

Det kunne også tenkes at man f.eks kun ønsket å begrense innendørs røyking.

iv) (Teller 10%) Er det rimelig å tro at tiltaket vil bidra til å løse problemet på en målrettet måte? Hvorfor/hvorfor ikke? Forklar, og knytt forklaringen til ditt svar på spørsmål 2 ii) over (prinsipielle aspekter ved problemet).

Om det er målrettet, avhenger av hva som er antatt å være målet. Hvis målet er å redusere røyking generelt, er det i utgangspunktet målrettet med tiltak som gjelder røyking generelt, slik som tobakksavgifter. Hvis målet kun er å redusere innendørs røyking, kan det være man burde vurdere tiltak som mer spesifikt gjelder den delen av røykingen som foregår innendørs (slik som røykeforbud i visse områder).

I den grad problemet dreier seg om negative eksternaliteter, er avgift et hensiktsmessig virkemiddel i den forstand at det kan internalisere eksternaliteten (Pigou-avgift). Siden tiltaket dreier seg om å ØKE avgiften, krever prinsippet om Pigou-avgift også at det tas stilling til om de eksisterende avgiftene er for lave eller ikke, altså om nåværende avgifter har en verdi som tilsvarer mer eller mindre enn verdien av eksternaliteten.

Når det gjelder de sosiale eksternalitetene, kan avgift også være hensiktsmessig, både for å begrense «smitteeffekten» av røyking og muligens også for å bidra til normskifte (se sp. 2 over).

For å ta hensyn til nåtidsskjevhet kan også en avgift være hensiktsmessig: for en røyker som selv ønsker å begrense sin røyking, vil en avgift støtte «planleggeren» i personen i kampen mot «krypdyret» (behovet for umiddelbar behovstilfredsstillelse). Hvis det primært er nåtidsskjevhet som er problemet, kunne man alternativt ha vurdert tiltak som gjør det lettere å planlegge og vanskeligere å endre røykeplaner på kort varsel, f.eks å tillate tobakksalg kun i begrensede tidsperioder.

v) (Teller 10%) Hvilken av de tre hovedtypene samfunnsøkonomisk analyse mener du det vil være mest hensiktsmessig å gjennomføre for en analyse av dette tiltaket? Forklar og begrunn.

Opgaveteksten angir at formålet ikke er å gi endelige normative svar. Det er dermed ikke essensielt å bruke en metode som leder til en klar rangering av ønskeligheten av alternative tiltak (her: å øke avgiftene eller (det naturlige basisalternativet) å ikke øke dem). Alle tre typer (nytte-kostnadsanalyse, kostnadseffektivitetsanalyse, kostnads-virkningsanalyse) er slik sett i utgangspunktet aktuelle. Kostnadseffektivitetsanalyse krever imidlertid at nytten er lik i alle alternativer, og det vil ikke være tilfellet her.

Valget mellom NKA (full verdsetting av alle konsekvenser) og kostnads-virkningsanalyse (der alle konsekvenser skal beskrives, men alle trenger ikke nødvendigvis beskrives i form av pengeverdier) vil da i stor grad dreie seg om hensiktsmessighet og pedagogikk: Hvilken måte å presentere virkningene vil gi beslutningstakerne et best mulig bilde av konsekvensene? Her finnes ulike hensyn som drar i ulike retninger, og det kan neppe sies å finnes noe enkelt «korrekt» svar.

Noen av tiltakets konsekvenser (for eksempel verdien av plager og bekymring, inkludert hos pårørende, ved kols, astma eller kreftdiagnoser) kan være vanskelige eller kontroversielle å verdsette. Dersom slike vanskeligheter antas å forvirre/distrahere beslutningstakerne snarere enn å opplyse dem, trekker dette i retning av å bruke kostnads-virkningsanalyse (der disse konsekvensene kan beskrives på andre måter enn i kroner, for eksempel i form av forventet økning i antall personer med ulike helseskader og disses aldersprofil og sosioøkonomiske bakgrunn).

På den annen side kan det være vanskelig å få oversikt over og forståelse av en detaljert og komplisert liste av konsekvenser. Dette kan være et argument for å oppgi aggregerte samleindikatorer, slik som tiltakets samfunnsøkonomiske lønnsomhet. Et slikt behov for sammendrag og mindre detaljert informasjon er et argument for å verdsette alt i penger (dvs. bruke nytte-kostnadsanalyse).